

Gorazd Stariha

TRIJE TOLOVAJI

*Tri zgodbe o ljudeh, ki so kradli pa so jih prijeli,
o sojenju ter o pravnem redu*

Pred nami so zapisniki zaslišanj treh siromakov, ki so po malem delali, beračili pa tudi prijela se jih je dostikrat kakšna stvar brez soglasja lastnikov. To so bili predstavniki gostačev in dni-narjev oz. beračev. Njihove zgodbe so iz let 1776, 1803 in 1822. Prva torej še iz časa Marije Terezije, druga iz časa cesarja Franca II. in tretja iz časa taistega cesarja, samo da je bil takrat že Franc I. Vse so nastale v dobi "pravnega absolutizma", v obdobju od prve polovice 18. stoletja do revolucije leta 1848. Skupna značilnost tega obdobja je v tem, da postane nosilec pravnega razvoja monarhova centralna oblast (omejevanje fevdalcev, prenašanje pristojnosti). Doba pomeni začetek moderne zakonodaje; gre za poenotenje prava, za odpravljanje običajev (krajevnih, zgodovinskih).¹ Ta "pravni" okvir je res zelo splošen; da je pa vsem trem osrednjim zaslišancem ime ravno Luka, je pa neiskano naključje. Zgodbam je dejansko skupno zlasti to, da govorijo o ljudeh, ki so bili res na dnu tedanje družbe, tako na koncu, da so prihajali v navskriž z zakonom. Prav zato so se nam tudi ohranili zapisi o vsaj delu njihove usode. Sicer pa je že tako, da je največ napisanega o "vrhovih", vladajočih, premožnih, tako ali drugače slavnih ljudeh in na drugi strani o "podnu", kriminalcih in marginalcih s strani črnih kronik. O pravih "navadnih" ljudeh je še najmanj zapisov, o njih namreč resnično ni potreb-

no pisati... (Resda matični listi, popisi prebivalstva, zemljiška knjiga in podobne "statistike" ne prizanašajo nikomur, vendar so to praviloma zapisi nevtralnega značaja, ki jih posameznik dejansko ne zanima).

Iz prvega zaslišanja bomo tako izvedeli, da so se reveži, ki niso imeli nikakršnega nepremičninskega premoženja, kar precej selili iz kraja v kraj, beračenje in kraja pa se tudi nista izključevala. Zapisnik je zanimiv tudi zaradi seznama in kratkega opisa gorenjskih beračev, poleg pravih imen so se ohranili tudi njihovi vzdevki.

Drugi zapisnik govori o tržiškem kovaču, žeb-ljarju, ki ga je delodajalec odpustil in se je možak začel preživljati s krajo. Vendar pa iz zaslišanja izvemo tudi, da je kovača kar precej mučila žeja, tako da je odpustu skoraj gotovo botrovalo ravno pijanstvo. Osebe, s katerimi se je družil, tudi niso imele ravno najboljših delovnih navad, že včasih pa so se našli poštenjaki, ki so bili pripravljeni kupovati blago po sumljivo nizkih cenah in jim je bilo vseeno, kako se je le-to znašlo pri prodajalcu. Izraz že uveljavljenega pravnega reda se kaže v zanimanju notranjeavstrijskega apelacijskega sodišča v Celovcu za nebržnost in počasnost kranjskega sodišča, kateremu je zaprtil žeb-ljar nazadnje še pobegnil.

Prav tako se kaže pravnemu red in zanimanje višjih oblasti za zaščito državljanov pred samovoljo uradnikov (vsaj v nekaterih primerih) v tretji zgodbi, ki govori o "na črno zaprtem in tepnem" ušivem nemaniču, ki je upravniku ljub-

¹ *Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Slovenska matica, Ljubljana 1996, str. 365*

ljanske kaznilnice zaradi nedolžne kraje povzročil precej "uradnih" skrbi.

Pa začnimo.

Prva zgodba

V mesecu marcu leta 1776 je kokrški mitničar prijel štiri sumljive berače, če ne že kar tatove, Luka Bizjaka vulgo Cunjarja, Jurija Skodlarja, Jožefa Libaniča vulgo Vahtiča in Primoža Križnarja vulgo Bitenca.² Predal jih je upravitelju gospostva Brdo pri Kranju, Valentinu Vresniku, ta pa jih je 21. marca odgnal na deželno sodišče v Kranj. Tam so čez dva dni Luka Bizjaka na kratko (sumarno) zaslišali v naslednji postavi: sodnik je bil Joh. Andrej Crobath - mestni sodnik in namestnik deželnega sodišča, prisednika (v kriminalnih zadevah) sta bila Maks. Anton Jugovic in Joh. Nep. Rozman, Joh. Jurij Nord, mestni pisar, pa je bil zapisnikar. Zapisnik so poslali "na višje mesto"³ in 30. marca so prejeli ukaz, da proti Bizjaku začnejo kazenski proces.

Na ponovno, tokrat kazensko zaslišanje, pa je moral Bizjak počakati do 28. junija, ko je kazenskemu procesu načeloval sodnik Guilielm Kaje-tan Vesel, c. kr. deželni sodnik v Kranju, prisednika sta bila dr. Maksimilijan Anton Jugovic in Johann Nepomuk Rozman, vprašanja in odgovore pa je zapisoval Damijan Jožef Vesel, c. kr. pisar deželnega sodišča v Kranju.

Iz splošnih vprašanj najprej izvemo, da so Bizjaka poznali tudi pod imenom *Soudatou Luka* in Cunjar (*Zuinar*), da je bil star 32 let, rojen rajnima Tomažu in Klari (ki nista imela čisto nič premoženja) v Predosljah na gospostvu Brdo pri Kranju. Bil je poročen z ženo Mico in imel z njo tri "živeče otroke" (pri takratni umrljivosti otrok ta podatek verjetno ni zvenel za današnje pojme nekoliko nenavadno) - devet let staro Špelo, nato še Jero in Magdaleno. Luka je imel tudi dva brata. Starejši Jošt je bil oskrbnik v službi na Brdu, mlajši Gregor pa oženjen gostač v Tupaličah. Bratje so imeli še dve sestri. Mina je bila na Beli poročena s t. i. Lončarjevim Jurijem, Meta pa je bila gostačka v Predosljah.

Odgovor na vprašanje o njegovem bivanju "od mladosti dalje", torej od takrat, ko je moral

iti po svetu, nam prikaže bivanje reveža, ki se je iz leta v leto prebijal vedno kje drugje. Ko je bil star dvanajst, štirinajst let, je odšel od doma služiti v Suho k "Marčovmu Valant" kjer je ostal eno leto. Nato je bil leto dni pri Urbanu Vizavu v Britofu, zatem pa se je podal na Koroško, kjer je bil pri nekem Doliču tri leta, pri nekem Hrovatu dve leti in nato še pri nekem pivovarju Prdču (*Perdez*) eno leto. Zatem se je vrnil v Britof, kjer je bil leto dni v službi pri "Jurčkovmu Valant", nato pa v Srakovljah pri Srakarju prav tako eno leto. Sledila je poroka v Orehovljah in leto dni gostajstva pri Jakobu Rabu, nato eno leto v Predosljah pri Boštjanu Žibertu (*Pircu*), pri Leskovcu v Britofu dve leti in pol, leto in pol pri Luku Kralju ali Golju in pri Skodlarju (ki je bil aretiran obenem z njim) eno leto. Njegovo in njega žene zadnje bivališče pred nesrečnim prijetjem pa je bilo od sv. Jurija (23. 4.) 1775 pri Anžetu Maziju v Britofu, podložniku samostana Studenice.

Na vprašanje, kakšen poklic opravlja oz. kako, s čim se preživlja, je odgovoril, da deloma s pletenjem nogavic in izdelovanjem muhalnikov, deloma pa tudi z lovljenjem žab. Kadar pa mu vse to ne bi zneslo dovolj oz. nič, pa naj bi tudi beračil. Po njegovem prepričanju naj bi bilo beračenje tudi krivo, da so tokrat zaprli njega in tovariše. Omenjeni Vahtič je namreč prišel k Luku prespat za par dni, na sredo po Jožefu (20. 3.) pa sta se že zarana odpravila iz Britofa loviti žabe v Kokro. V Tupaličah sta ju došla Jurij Skodlar in Primož Bitenc, tako da so skupaj prispeli v Kokro do prvih hiš, kjer pa so se pojavili trije vojaki in mitničar na konju, jih takoj prijeli in zaprli v mitnico, čez nekaj časa pa odpeljali na gospostvo Brdo pri Kranju in od tam v Kranj.

Na vprašanje je Luka pojasnil, da Primoža Bitenca pozna, ker je pred približno pol leta večkrat beračil pri Lukovi hišni gospodinji. Jožeta Vahtiča je poznal že tri leta, ker je ta stanoval v Predosljah pri "Hanskovmu Luku", Jurija je poznal že dvanajst let, ker sta skupaj služila v neki vasi. Z Vahtičem je tudi že trikrat ali štirikrat beračil v Vodicalh, v Cerkljah in v komendski fari. S Skodlarjem pa je bil samo enkrat na Savi, ko sta lovila žabe in beračila okrog.

Sodišče je Luka povprašalo, ali pozna še kakšne berače in ta je začel naštevati, da pozna še Jožeta Psika, ker je bil na njegovi ohceti, Gašperja Križnarja je pred tremi leti srečal pri beračenju, Martina Polonina prav tako pred tremi leti v Kranju, ko je prodajal muhalnike (očitno precej razširjena beraška obrt!). Gregorja Halmana je večkrat videl prodajati krtače, Miha Rezijana je

² Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), fond. Mestna občina Kranj (KRA-2), arhivska enota (a. e.) 24.

³ Deželno sodišče je obtoženca lahko samo sumarno zaslišalo, nato pa je apelacijsko sodišče v Gradcu (od 1782 dalje v Celovcu) odločilo, ali naj primer v nadaljevanju obravnava kazensko ali ne.

srečal pred petimi ali šestimi leti na Joštu in nato večkrat, ko je okrog prodajal pernice, Anton "Mrtev Lah" se mu je pred približno tremi leti pridružil pri beračenju, Štefana Štucna pa je spoznal v Britofu, kjer je tedaj prebival.

Luka je torej izjavil, da so ga zaprli samo zaradi beračenja, vendar pa ga je sodnik takoj povprašal, česa da je bil še obdolžen. Že v prvem, sumarnem zaslišanju so ga namreč povprašali, kako je bilo z nekim prejšnjim beračenjem na Jezerskem. Že takrat je Luka povedal, da je z nekim Simonom Dolincem pred približno štirimi leti beračil na Jezerskem, kjer je Simon ukradel neki denar, on pa da je bil poleg. Na kazenskem zaslišanju je izjavo ponovil, vendar še v isti sapi zanikal svojo prisotnost pri kraji, češ da se je zmotil, da se mu je zareklo in da je Dolinc kradel sam. Seveda so ga natančneje povprašali o stvari in izkazalo se je, da sodišča pravzaprav ni zanimalo, ali je Luka lovil žabe v Kokri, ampak kraja, ki se je zgodila na Jezerskem že pred leti.

Tako naj bi se torej pred kakimi štirimi leti Simon in Luka srečala na semnju v Predosljah in se domenila, da gresta beračit na Jezersko, kar sta tudi storila. Do večera sta pripešačila do zadnje kajže v Kokri, kjer sta prespala, drugi dan pa sta spočita beračila po Jezerskem, med drugim tudi pri kmetu Močniku, kjer sta tudi prespala.

Zjutraj sta se vračala v dolino. Luka je dejal, da je hodil malo naprej, ker se je Dolinc nekaj zadržal, pritislilo naj bi ga namreč na potrebo. Ko pa ga je dohitel, mu je pokazal nekaj masti, ki jo je bil ukradel pri Močniku. Luka naj bi mu rekel, da naj mast vrne lastniku, kar da je Simon tudi storil. Ko pa je ponovno dohitel Luka, je namesto masti prinesel s seboj nekaj denarja. Nato sta se oba podala v Kovor, kjer sta si pri nekem kajžarju privoščila dva maseljca vina in kvartala za denar (Dolinc naj bi od ukradenega denarja Luku dal petico). Tukaj je sodnik preiskovanca opomnil na njegove besede, da mora večkrat beračiti, ker da mu zmanjka živeža. Kako da je torej mogel kartati za denar? Luka je bil nekaj časa tiho, nato pa je odgovoril, da je igral zato, ker da se je nadejal nekaj priigrati. Drugače da nikdar ne igra za denar, za orehe pač večkrat!

Sicer pa hazardiranje s tujim denarjem ni dolgo trajalo, ker se Močnik očitno ni hotel sprijazniti z denarnim izginotjem, ampak je še z nekom pohitel za beračema in ju izsledil v Kovorju. Sledilo je prisilno povračilo odvzetih sredstev in temeljit tepež, tako da je Dolinc obležal pri kajžarju v Kovorju, Luka pa je lahko še sam odhlačal domov v Britof.

Sodnik je nato na vsak način hotel od Bizjaka dobiti priznanje, da je bil tudi on "aktivno" udeležen pri kraji. Za priči je dal poklicati celo oškodovanca Močnika in njegovega spremljevalca v lovu za ukradenim denarjem, Matevža Resmana, ki sta potrdila, da jima je Luka takrat v Kovorju priznal, da je bil on na straži, medtem ko je Dolinc kradel. Za pričo so poklicali tudi Jurčka iz Kovorja, pri katerem sta se berača ustavila in kjer so ju dobili. Ta je potrdil, da je imel Luka več denarja kot le petico, saj naj bi vino in kruh plačal z dvajsetico, potem pa, ko je bilo treba denar vračati lastniku, naj bi vrnil še polno pest denarja. Glede tega drugega očitka je Luka popustil v toliko, da je priznal, da je takrat imel pri sebi šest petic, o tem, da bi sodeloval pri kraji, pa nikakor ni hotel slišati in je vztrajno in dosledno tajil svojo vpletenost.

Sodnik je zato spremenil taktiko in ga je vprašal, kateri berači ga obiskujejo. Luka je naštel Dolinca, Vahtiča, Štefana Štucna, Jurija Krajnika in "Mrtega Laha". Sodnika je nato zanimalo, ali je kdo kdaj kaj prinesel k njemu in Luka je odgovoril, da je pred tremi leti neki "Dragomeljčan" k njegovemu bratu Jožetu prinesel osem ali devet kosov preje, ki jih je prodal za petico. To prejo naj bi "Dragomeljčan" dobil kot plačilo za dni. Drugega naj bi "Dragomeljčan" ne prinesel k preiskovančevi hiši, ko pa so ga opomnili, je Luka priznal, da naj bi "Dragomeljčan" enkrat, ko ga ni bilo doma, prinesel njegovi ženi sukno, ki da jo je kupila od njega za en goldinar.

Na vprašanje, če je še kdo kdaj kaj prinesel, je Luka odvrnil, da nihče nič, pa so ga spet spomnili, da naj bi "Mrtev Lah" nekoč nekaj prinesel in Luka se je spomnil, da je pred dvema ali tremi leti prinesel k njemu skupaj s "Tovarškom" ali "Priятlom" (*Perjatou*) nekaj koštrunovega mesa, ki da so ga pri njem potem skuhal in skupaj pojedli.

Sodniku pa to ni bilo dovolj in je hotel vedeti, ali je "Mrtev Lah" nekoč k Luku prinesel tudi nekakšen denar. Tako se je Luka spet moral spomniti, da ga je pred približno tremi leti, enkrat po veliki noči, srečal "Mrtev Lah" in ga nagovoril, da naj gre z njim, da mu bo dal za polič vina. Tako sta se podala k "Špicl birtu" pit. Ko je "Mrtev Lah" plačeval, je Luka videl, da ima v mošnji več kot za pest denarja. Potem je "Mrtev Lah" pobral birtov plašč in odšel, Luka pa je ostal v gostilni. Kmalu sta v gostilno prišla njegov brat Jože in Dolinc, povprašala po "Mrtvem Lahu" in povedala, da je ta v Žiganji vasi ukradel nek denar, nakar so se vsi trije podali za njim in naleteli nanj na Laborah (*Na Vaborah*) pri Bitenc. Lukov

brat ga je nagovoril, da naj denar vrne in "Mrtev Lah" je denar izročil bratu Jožetu, ki pa mu je nekaj tega denarja vrnil. Nato so se vrnili k "Špiclnu", mu vrnili plašč, pili in nato odšli domov.

Sodnika je zanimalo, koliko denarja je preiskovančev brat "vrnil Mrtvemu Lahu" in kaj se je zgodilo z ukradenim denarjem. Luka je dejal, da je odšel domov in da ne ve, da pa misli, da sta brat in Dolinc denar vrnila oškodovancu. Sodnik je Luka vprašal tudi, kaj sta se takrat v gostilni z "Mrtvim Lahom" pogovarjala, pa je Luka dejal, da nič. Sodnik mu seveda ni verjel in ga je takoj vprašal, zakaj je "Špicl birtu Mrtvega Laha" predstavljal kot konjskega mešetarja (pri takih polna mošnja ni bila sumljiva!), Luka pa je enostavno odgovoril, da mu je "Mrtev Lah" pač tako naročil, pogovarjala pa da se nista nič.

Sodnik je obupal glede "Mrtvega Laha" in je povprašal po t. i. *Salamentu*. Za njega je Luka dejal, da ga je spoznal, ko je prišel k njemu povprašat za suknjo. Luka da mu je dal neko suknjo, Salament pa mu je poklonil tobačno dozo, katero je kasneje dal Juriju Krajniku. Salament naj bi bil tudi drugače večkrat pri njem na obisku.

Sledilo je vprašanje glede Balanta Štrukla, za katerega je Luka priznal, da ga pozna, vendar pa da nikdar ni bil pri njem. Sodnik je vztrajal, da naj bi Štrukel enkrat prinesel nekaj k preiskovancu, tako da je Luka priznal, da je Štrukel nekoč prinesel nekaj mesa, vendar da njega takrat ni bilo doma. Nadalje je sodnik vedel, da naj bi bil enkrat Salament z Dolincem pri preiskovancu in da so skupaj pojedli nekaj mesa, kar pa je Luka spet zanikal.

Sodnika je nato zanimalo, če Luka pozna Suhaga Laha in Johana Rezijana, kar je le-ta zanikal, navkljub podvprašanju, ali ni s Suhim Lahom že nekoč nekje kradel. Sledilo je vprašanje, ali Luka pozna še kakšne berače. Luka je odvrnil, da nikogar razen tistih, ki jih je bil že navedel. Sodnik je očitno še nekaj vedel in je Luka vprašal, ali se ni z nekaterimi dobival na proščenjih, tako da se je Luka spet moral spomniti, da sta (s prav tako zaprtimi) Vahtičem na proščenju v Češnjevku kuhala gobe in močnik, v Vodica pa kašo. Kar so kuhali pa naj bi seveda naberačili.

Sodniku tudi to ni bilo dovolj in preiskovanja so povprašali, ali pozna "tatinsko svojat", ki je bila tisti čas zaprta pri raznih deželnih sodiščih. Vprašali so ga, ali pozna Antona Pirca oz. Godovičana, Andreja Verderberja oz. Kočevarja, Aleksandra Kimovca, Jakoba Dušo vulgo Črnega Jakoba, Gašperja Prezla, Rozmana oz. Bohinca, Antona Kolmana, Luka Nakersta, Jožeta Psika, njegovo hčer Mico in Alenko Mationko.

Luka je odgovoril, da od naštetih pozna samo Jožeta Psika, njegovo ženo in hčer Mico, in sicer zato, ker naj bi bili na njegovi ohceti, enkrat pa naj bi z njimi tudi tri ali štiri dni beračil.

Čez štiri dni so Luka znova privedli na zaslišanje in ga vprašali, ali pozna še katere berače in so mu jih našteali za cel "terezijanski beraški kataster": Lovrenc Krajnik, Črni Matevž, Simon Tovaršek, Luka Kačar, Jurij in Matevž Traven, Jurij Žerovc, Andrej Mayer, Pavel Mesar, Matevž Č'gan (*Zgan*), Jakob Štulca, Jože Ulčar, Nikolaj Vičan, Andrej Križnar, Kocijan Resič, Anton Medved, Lačenberg (*Latshenberg*), Miha Magister, Marko Cag (*Zagg*), *Ta grintov Lourek*, Jernej Parkelc, Mutasti Dunajc (*Duneiz*), Matija Komatar, Tomaž Štos, Alenka Psikla, Jera Bratovka, Jurij Kovačič, Nikolaj Lazar(e), Miha Poreparnik, Podgarnar (*Podgeiner*), Štefan Bohinc, Tomaž Hrovat, *die Tshednig*, *Kazenbach*, *Ta grintov Jurij*, *Francon*, Konjeder'c (*Koinedierz*), Anton Parkelc, Urban Polenček, Moravčan Šaušek, Blaž Kregar, Kamenčan, Žerovc, Jurij Štingelc, Anžon, Kotlar, *Rimski Jozel*, Rezijan, Jera Kašarjeva, Tekcin Meta, Ta norčava Urša (*Ta nortschava Ursha*), Mačica (*Matsheza*), Andrej Vodičan, Krašov, *die Tershe*, Korošec, Miha Žabenčan, Špela Bohinka, Matija Kocijan, Hanzlc, Pungert, Andrej Hrovatič, Štefan Štucen, *die Vetenz*, *Krof* in njegova žena.

In Luka je ponovno presenetil s poznavanjem beraškega sveta, navkljub neprestanemu zatrevanju, da ne pozna nikogar več. Tako je tudi tokrat začel odgovor z besedami, "da ne pozna drugih, razen", potem pa je začel naštevati: Lovrenca Krajnika, ker je enkrat pri njem prespal, Črnega Matevža, ker hodi okrog in puli zobe, Simona Tovarška, ker je enkrat z "Mrtvim Lahom", kot je že bil povedal, prinesel k njemu nekaj mesa, Kocijana Resiča, ker prodaja tobačne pipe, Miha Magistra, ker je z njim večkrat šel na tlako, Ta grintov'ga Lovreka, ker je doma v Predosljah, kot tudi Jernej Parkelc (so torej sovaščani), Mutastega Dunajca, ker ga je enkrat obiskal, Alenko Psiklo, ker sta (nekoč) živela v isti vasi, Rimskega Jozelna, ker ga je večkrat videl, Meto Tekcinko, ker je naučila njegove sestre plesti in Štefana Štucna, ker sta (nekoč) živela v isti vasi. Seveda pa Luka ni nič vedel o tem, da bi vsi ti kaj kradli, ampak so se po njegovem preživljali (pošteno) z beračenjem.

Sodnik pa z odgovorom še ni bil zadovoljen in Luka mu je moral za vsakega posebej povedati, kako izgleda, kako se oblači, kje je rojen in kje se zadržuje:

Lovrenc Krajnek je bil majhen, mršav, dolgega suhega obraza, star čez trideset let, rojen v Jami; kje se je zadrževal, Luka ni vedel.

Črni Matevž ali Zobar je bil majhen in debel, dolgega debelega obraza, čez štirideset let star, znal je puliti zobe, bil je poročen in oblečen gorenjsko.

Njegova žena, "Pšenični cvet" (*Uschenizen Zvet*) je bila srednje suhe postave, rjavega obraza, imela je dva sina in eno hčerko, oblečena je bila gorenjsko; kje se je zadrževala, Luka ni vedel.

Gašper Križnar je bil precej velik in suh, bolje ga Luka ni vedel opisati, ker da ga je samo enkrat videl, tudi ni vedel, kje se zadržuje in ni poznal njegove žene.

Štefan Štucen je bil majhen in precej debel, okroglega rdečega obraza, star okrog šestdeset let, poročen, zadrževal se je na Suhi, oblečen je bil gorenjsko, žene Luka ni poznal.

Simon Dolinc je bil velik in suh, podolgovatega obraza, star okrog 26 let, samski, oblečen da je bil po gorenjsko. Kje se zadržuje, Luka ni vedel, prav tako ne za naslednjega "prijatla".

Simon Tovaršek oz. *Perjatu*, je bil precej velik in suh, rdečega obraza, Lukove starosti, samski, oblečen da je bil po gorenjsko.

Kocjan Resič je bil velik in suh, star okrog 27 let, poročen, žene Luka ni poznal, živel pa je *Za borštam* v neki kajži, oblečen da je bil po gorenjsko.

Miha Magister je bil majhen in suh, temnega obraza, star okrog 27 let, rojen na Kokrici, kjer je tudi stanoval, bil je poročen, a žene Luka ni poznal, "nosil" se je kranjsko.

Ta grintov Lourek je bil srednje in suhe postave, dolgega, suhega obraza, star okrog petdeset let, poročen, zadrževal se je v Predosljah, oblečen da je bil po gorenjsko in močno raztrgan.

Jernej Parkelc je bil majhen in suh, okroglega bledega obraza, star okrog trideset let, zadrževal se je v Britofu, oblečen da je bil po gorenjsko.

"Mutasti Anže" ali *Dunajc* je bil srednje, debele postave, okroglega bledega obraza, star okrog štirideset let, vdovec, Luka ni vedel, kje se zadržuje, oblečen da je bil po gorenjsko.

Alenka Psikla je bila vdova, precej velika in suha, dolgega suhega obraza, stara okrog šestdeset let, Luka ni vedel, kje se zadržuje, oblečena da je bila po gorenjsko.

Tomaž Hrovat je bil velik in debel, dolgega bledega obraza, star okrog trideset let, poročen, Luka ni vedel, kje je rojen, zadrževal se je na Suhi, oblečen da je bil po gorenjsko.

Njegova žena Mica je bila velika in suha, dolgega rdečega obraza, stara okrog štirideset let,

imela je enega sina, oblečena da je bila po gorenjsko.

Ta rimski Jozel je bil srednje postave, podolgovatega obraza, sive brade, star čez šestdeset let, nosil je črno katunasto suknjo in živel *Za borštam*, kot tudi njegova žena, ki ji Luka ni vedel imena, bila pa je srednje, suhe postave, dolgega suhega obraza, okrog šestdeset let stara, oblečena pa je bila gorenjsko.

Meta Tekcinka je bila precej velika in debela, dolgega bledega obraza, samska, živela je v Predosljah, oblečena je bila gorenjsko.

Po temeljitem opisu in popisu siromakov, ki so "delovali" severno-severnovzhodno od Kranja, so Luka za vsak slučaj še vprašali, ali niso ti navedeni svojih imen kaj spreminjali, o čemer pa naj Luka ne bi nič slišal.

Sledilo je običajno vprašanje ob koncu zaslišanja, ali ima preiskovanec še kaj dodati. Luka pripomb ni imel, prebrali so mu zapisnik, ga vprašali, ali je vse res, kar je navedel in ali je pravilno zapisano. Vprašali so ga tudi, ali ima kaj povedati v svojo obrambo. Ker se Luka ni domislil nobenega zagovora in se je strinjal z vsebino zapisnika, so ga zaprli za "običajne tri dni" za razmislek, če le ni še kaj pozabil povedati sodniku, oz. kaj bi lahko navedel v svoje opravičilo.

Čez tri dni so ga ponovno privedli pred sodnika in ga vprašali, ali ima po tridnevnem razmisleku kaj povedati v svoje opravičilo.

Luka v svojo obrambo ni imel povedati drugega, kot to, da naj bi bila njegova žena noseča in je zaprosil, da bi ga, če bi bilo mogoče, zaradi tega iz usmiljenja spustili.

To pa za sodišče očitno ni bilo dovolj, saj so ga samo vprašali, če ima poleg tega še kaj povedati in ko je bil odgovor, da nič, so ga odvedli nazaj v zapor.

Sodba je sledila šele 13. 1. 1777 in v skladu z deželno odredbo z dne 21. 11. 1776 je sodišče Luka Bizjaka obsodilo na že prestani zapor (pripor) in še na mesec dni prisilnega dela v okovju.

Druga zgodba

Naslednji zapisnik⁴ je nastal na gospostvu Tržič v juniju 1803. Tržiški mestni usnjarski mojstri, Johann Nep. Pollak, Jožef in Pavel Mally, so 25. 6. 1803 ustno naznanili, da so prijeli žebjarkega hlapca, Luka Pesjaka vulgo Vajžla zaradi kraje. Kradel naj bi jim namreč usnje in ga prodajal v Srednji vasi (Podbrezje) in okolici.

⁴ ZAL, KRA-2, a. e. 24.

Johann Nep. Pollak je narekoval, da mu je bilo 27. 3. 1803 ukradenih devet surovih (nestrojenih) ovčjih kož, vsaka da je vredna 30 krajcarjev, 30. 3. 1803 enajst surovih telečjih kož, vrednih po en goldinar 51 krajcarjev in dvanajst dni zatem še ena surova kravja koža, vredna sedem goldinarjev. Vse to mu je umanjalo v nočnem času iz korita, v katerem so se kože namakale v vodi, na koritu je bila močna ključavnica – obešanka.

Naslednja žrtev, Pavel Mally, je naznanil, da mu je bila v začetku maja ukradena ena kravja in ena svinjska koža iz korita, ki je bilo tudi zaklenjeno z obešanko, ki pa se mu ni zdela poškodovana, ampak ponovno zaklenjena (po ugotovljeni kraji). Nato pa je pred binkošti, to je 27. maja, pogrešil dve surovi kravji koži, tudi iz korita. Obakrat se je to zgodilo ponoči. Tri kravje kože je cenil na 18 goldinarjev, svinjsko pa na en goldinar.

Tretji okradenec, Jožef Mally, je proti koncu aprila pogrešil iz namakalnega korita deset kož vitoroge ovce (po 40 kr), nato 23. 5. osem telečjih kož (po 1 gld 42 kr), 30. 5. eno kravjo kožo (6 gld), 20. 6. deset ovčjih kož (po 30 kr). Vse je zmanjkalo v nočnem času iz namakalnega korita.

Jožef pa je očitno našel sled za svojimi surovinami, saj pravi, da je deset ovčjih kož dobil pri gostilničarju v Bistrici. Birt je priznal, da je kože odkupil od Vajžla po 17 kr za kos (skoraj za pol cene torej). Pri omenjenem gospodarju je J. Mally dobil tudi deset zajčjih kož, ki jih je vzel s seboj, ker je gospodar sam priznal, da jih je kupil od Vajžla. Te zajčje kože naj bi pripadale tržiškemu krznarju Simonu Plumenthallerju.

Nadalje je dobil Mally pri podkovskem kovaču v Bistrici eno ustrojeno kožo vitoroge ovce. Kovač je sam priznal, da je omenjeno kožo kupil od Vajžla za šest petie.

Ti dokazi so bili tržiškim usnjarskim mojstrom očitno dovolj, da so kar sami prijeli Vajžla in ga predali tržiškemu gospostvu, kjer so ga naslednji dan sumarno zaslišali, preden so ga predali mestnemu in deželnemu sodišču v Kranju. O predaji kradljivca je zakupnik gospostva, Andrej Orehovnik, obvestil kranjsko sodišče dan po prej. Napovedal je, da jim bodo v Kranj poslali zapisnik v nadaljnjo obravnavo in predali Pesjaka ob dveh popoldne, zato da prosijo, da ga prevzamejo "z varnim spremstvom." Na tržiškem gospostvu so torej zaslišali Vajžla 27. 6. 1803 ob devetih dopoldne v naslednji postavi: gospod Andrej Orehovnik, najemnik⁵ in krajevni

sodnik, Tomaž Peharc in Matija Kristan kot prisednika, Anton Japel, pisar.

Na prvo, splošno vprašanje, je Luka povedal svoje ime, da je star 46 let, žebjar, poročen z ženo Mino in da ima z njo štiri "živeče" otroke. Najstarejša hči Marija da je poročena v Trziču z žebjarjem Jurijem Rozmanom, ostale tri hčere, Katarino 13, Magdaleno 6 in Johanno 4, pa da preživlja on, ki stanuje v strojarni gospoda Jožefa Aljančiča.

Sodnika je pri izjavi o preživljanju zanimalo, s čim se obtoženec preživlja in Luka je odgovoril, da je pri gospodu Matiju Klandru delal sedem let kot žebjar in s tem preživljal družino. Od sv. Jurija tega leta (23. 4.) pa da sta bila z ženo odpuščena iz službe in od takrat dalje da zasluži kaj malega z dnino v gozdu, z drvarjenjem.

Po uvodnih splošnih podatkih so mu postavili običajno vprašanje, ali je bil že kdaj zaprt in če ve, zakaj je zaprt tokrat. Na drugo vprašanje je Luka pravilno odgovoril, da zato, ker se je pregrešil in tržiškim usnjarem kradel usnje. Po tem priznanju kraje pa so zahtevali, da še imenuje mojstre, katerim je kradel.

Luka je začel naštevati kože, ki jih je ukradel pri Johannu Nep. Pollaku, imenovanem "Cena"⁶ (*Zenna*). Število in vrste ukradenih kož pa se je delno razlikovalo od prijav usnjarejev. Pri Jožefu Mallyu, "Klemenu" (*Clemen*), se je Lukova izjava z Jožefovo razlikovala za dve telečji in deset kož vitoroge ovce, pri Pavlu Mallyu pa je eno kravjo kožo zamenjala ena vitoroge ovce.

Sodnika je nato zanimalo, ali je Luka kradel podnevi ali ponoči in ali je vse navedene kože, ki so morale biti težke, prepojene z vodo, odnesel sam, ali mu ni pri tem kdo pomagal. Luka je odgovoril, da je vedno deloval pred zoro in da je vse odnesel sam, brez pomagača.

Naslednje vprašanje je bilo bolj tehnične narave, kako je vendar Luka prišel do kož, ko pa so bila namakalna korita vedno zaklenjena z obešankami.

Za kovaškega Luka ključavnice niso predstavljale prevelike ovire. Za Pollakovo in J. Mallya ključavnico je dejal, da sta bili slabi, saj da je samo parkrat brcnil vanje s coklo (*Zokla* oz. *Nagelschmidschuch*) in sta odpadli. Pri P. Mallyu pa da jo je prvič razbil s kamnom, tako da jo je drugič lahko odprl že kar z roko. Mally se verjetno ni zavedal, da je Luka ključavnico pokvaril že pri prvem vlom.

⁵ V tem času je bil lastnik gospostva Trzič Jožef Marija Auersperg, od leta 1800 do 1806 pa je bil najemnik Andrej Orehovnik (Orechaunig), v: Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Trzič, Trzič 1936* (ponatis 1994), str. 123.

⁶ To je bilo hišno ime za "usnjarske" Pollake. Tako Viktor Kragl v svojih *Zgodovinskih drobcih* med drugim piše, da je bilo v začetku 20. st. v Trziču šest usnjarskih delavnic, med njimi Ludovik Pollak-ova, t. j. "Cenova".

Seveda Luka ni kradel kož za domačo obrt, ampak jih je prodajal, in to, kot je ugotovil že Jožef Mally, krčmarju Petru v Bistrici - deset ovčjih kož po 17 kr, dve kravji po 4 gld in šest telečjih po en goldinar; nadalje t. i. Vrtarjevemu Jožu iz vasi *pod Tabram* (Podbrezje) enajst telečjih po en goldinar, dve kravji po enajst petic⁷, kozlovo za šest petic (2 gld 30 kr) in eno svinjsko kožo za dve petici (50 kr).

Vendar pa je Luka pripomnil, da se mu zdi, da od obeh odkupcev skupaj ni dobil gotovega denarja več kot 10 gld⁸, ker da je vse ostalo zapil pri njiju in so bili torej žena in otroci bolj malo deležni sadov očetovih nočnih podvigov.

Preiskovancu so nato pokazali "v prepoznavo" kože, ki jih je Jožef Mally zaplenil pri gostilničarju v Bistrici. Najprej deset ovčjih kož in Luka je potrdil, da so to Mallyeve kože, nato pa še zajčje kože krznarja Simona Plumenthalerja, za katere je povedal, da jih je prodal deset po 12 oz. 13 kr, od vsega pa dobil denarja samo 30 krajcarjev, ostalo je zapil.

Žeja, ki je najbolj očitno gnala Luka v krajo in prodajo strojarskih kož, ni prizanesla niti njegovemu stanodajalcu. Sodišče je namreč preiskovancu pokazalo irhasto ustrojeno kožo vitoroge ovce in ga vprašalo, če je to koža, ki naj bi jo prodal nekemu kovaču v Bistrici. Luka je potrdil, da je irhasto kožo prodal podkovskemu kovaču Juriju N. kot "blago" za hlače, in sicer za štiri petice (1 gld 40 kr). Nekaj mu je kovač plačal na roke, ostalo je Luka spet zapil. Dejal je sicer, da je on kožo prodal rumeno in da jo je moral kovač kasneje sam prebarvati na črno. Kožo je bil ukradel pred približno pol leta svojemu stanodajalcu, irharju Jožefu Aljančiču, iz hiše, kjer je viselo kakšnih 300 kosov kož. Kasneje mu je ukradel še veliko kozlovo in dve kozji koži. Te tri kože je prodal omenjenemu gostilničarju Petru, veliko kožo za dva goldinarja, kozji pa vsako za en goldinar. Od tega denarja je prejel komaj šest petic (2 gld 30 kr), ostalo "se je zapilo."

Luka je v svojih izjavah priznaval, da je denar, ki ga je dobil pri prodaji kož, večinoma zapil, tako da mu je le malo ostalo, poleg tega ni imel

(stalnega) dela. Kje je torej dobil sredstva za preživetje, za hrano?

Na to ponovno vprašanje je Luka odgovoril, da je nekaj zaslužil tudi z dninarskim drvarjenjem, enkrat pa da je dobil pol deleža od nakovala, ki ga je bil gotovi kosárski pomočnik, imenovan "Šnofar" (*Schnofer*), ukradel gospodu Matiju Klandru v Tržiču iz njegove kovačnice.

To zadevo z nakovalom je moral Luka natančneje pojasniti:

"Bilo je po sv. Juriju, takrat že nisem bil več v službi, ko sva se s kosárskim pomočnikom Šnofarjem srečala na trgu v Tržiču. Šnofar mi je rekel, naj grem z njim proti Pristavi, da se bova med potjo pogovorila in tam spila maseljc (0,353 l) vina. Ko sva prišla do korita za napajanje živine v Pristavi, mi je dejal kosárski pomočnik, da naj počakam na cesti pod vasjo, da bo prinesel nakovalo. Čakal sem ga več kot četrtn ure, da sem že mislil, da ga ne bo več nazaj, potem pa se je le pojavil in prinesel nakovalo zavito v cunjo, tako da se ni videlo, kaj nosi. Nakovalo sva nesla v vas Žeje, od tam pa sem ga sam nesel v Bistrico kovaču Juriju in mu ga zastavil za petico, tam je ostalo v zastavi štiri tedne.

S petico sem se vrnil k Šnofarju, ki me je čakal na cesti. Šnofar mi je predlagal, da petico zapijeva, jaz pa tega nisem hotel, ker sem hotel še naprej v Kropo. Dal sem mu torej 15 soldov in jih obdržal 15 zase. Nato je on odšel v Tržič, jaz pa v Kropo.

Šnofar me je nato večkrat nagovarjal, da naj kovaču rečem, da naj plača nakovalo v celoti, kar sem tudi storil, kovač Jurij pa naju je vedno znova zadrževal, češ da naj še malo potrpi. Ker nakovala nikakor ni hotel v celoti izplačati in ker je minilo že precej časa, odkar sem mu ga prinesel v zastavo, namreč okrog štiri tedne, sem šel k gostilničarju Petru, ki mi je posodil enajst reparjev⁹. Z eno petico sem nato odkupil nakovalo od kovača Jurija, šest reparjev pa sem dal kočijažu, ki je ravno pripeljal po deželni cesti, da je to nakovalo odpeljal do Gobovc, do tam, kjer se zavije levo v Podnart, od tam pa sem nesel nakovalo preko podnartovskega mostu k mlinarju Jožu, ki ima nedaleč od mosta mlin. Nakovalo sem mu prodal za sedem goldinarjev, pet mi jih je dal na roko, ostalo 'se je zapilo.'

Šnofar mi je prišel pozno ponoči naproti prav do znamenja pred Tržičem, ker je vedel, da se bom vrnil (z denarjem - op. pis.) in bilo je že več kot devet zvečer, ko sva hotela v gostilno 'Pri An-

⁷ *Petica je bil srebrn kovanec s številko XVII, vreden pet grošev (groš pa pet krajcarjev), torej je enajst petic približno štiri goldinarje in pol, kar se približno ujema s plačilom ukradenih kravjih kož pri gostilničarju na Bistrici.*

⁸ *Tikaj so mišljeni goldinarji konvencijske veljave, ki so steli 60 krajcarjev. Kot se lepo vidi, je imelo ukradeno blago pri prodaji precej nižjo ceno, kot so jo ocenili oškodovanci, ki pa tudi verjetno niso navajali ravno najnižjih vrednosti.*

⁹ *Repar je bil srebrnik s podobo repe na eni strani, vreden štiri krajcarje*

či' (*Anza*) v Tržiču, pa je bila že zaprta. Od teh sedmih goldinarjev sem dal Šnofarju med potjo v Tržič tri goldinarje v bankovcih.

Drugače pa sem nakovalo spoznal takoj, ko je bilo izmotano iz cunj. Vedel sem, da pripada gospodu Klandru, ker sem bil pred časom pri njem v službi in sem ga večkrat videl. Šnofarju sem tudi povedal, da sem nakovalo spoznal, da vem, da je Klandrovo in on me je rotil, da naj ga za božjo voljo ne izdam.

Vse to sem si upal reči Šnofarju v obraz (poštenjak pa tak! - op. pis.), pri kraji nakovala pa nisem bil zraven in tudi ne vem nič povedati glede drugega, kar je še bilo ukradenega Klandru, čeravno vem, da mu je bilo ukradeno več stvari. Zase lahko zatrdim, da nisem jaz kradel!"

S to izjavo preiskovanca in zagotovilom, da on že ni ukradel nakovala, je bilo sumarno zaslišanje na tržiškem gospostvu zaključeno. Luku so postavili še običajno vprašanje, ali ima še kaj pripomniti, prebrali njegovo izjavo in ga vprašali, ali je res, kar je navedel. V sklepu so zapisali, da je bil zapisnik zaključen ob pol enih popoldne in da je iz zapisnika razvidno, da je Luka Pesjak zakrivil kriminalno dejanje in bo zato izročen deželnemu sodišču v Kranju.

Na mestnem in deželnem sodišču v Kranju je sindik Ignac Škarja¹⁰ Vajžla prvič zaslišal 30. junija. Postavil mu je enajst vprašanj, na katera je Luka povečini odgovarjal kot prvič, samo pri vprašanju, za koliko da je prodajal ukradene kože, je tokrat odgovoril, da ovčje po 17 kr (kot prvič), kravje po 2 gld (prvič po 4 gld) in telečje po 51 kr (prvič 1 gld).

Novo je bilo tudi vprašanje, ali je gostilničar Peter vedel, da je Vajžel kože ukradel. Vajžel je odgovoril, da ne ve, da ga Peter ni vprašal, kje jih je dobil, da pa mu je že prej večkrat dejal, da naj mu prinese kaj naprodaj (verjetno zaradi pijanske zadolženosti - op. pis.).

Po tem začetku zaslišanja so na Vajžla v Kranju kar malo pozabili in 7. oktobra je notranjeavstrijsko apelacijsko sodišče v Celovcu mestno in deželno sodišče v Kranju opomnilo, da je slednje 5. oktobra v Celovec poslalo "kriminaltabelo" za tretje četrtletje 1803, iz katere je razvidno, da preiskovanec L. Pesjak od 30. 6. dalje ni bil več zaslišan. Zato je celovsko sodišče naložilo kranjskemu pod grožnjo plačila treh ducatov, da v

treh dneh sporoči, zakaj preiskovanec ni bil več zaslišan, oz. zakaj preiskava kako drugače ni napredovala.

Iz Kranja so v Celovec odgovorili 18. oktobra, da so celovski ukaz prejeli šele 16. oktobra (iz Kranja v Celovec naj bi torej pošta "hodila" dva dni, iz Celovca v Kranj pa devet!). V zagovor so navedli, da je bil Pesjak pač osumljen več zakriviljenih tatvin, ki pa jih do takrat še ni hotel priznati. Pri tem dejstvu, so zapisali v Kranju, da so morali najti priče in jih zaslišati. Na tem mestu sta najprej napisana oba Mallya in Pollak, vendar so nato imena prečrtali (koncept!), tako da stavek kar nadaljujejo - "...in ker je iz pričevanj izšlo, da je preiskovanec več v Tržiču ukradenih kož prodal nekemu gotovemu Petru Čiku v Bistrici, bo neobhodno potrebno zaslišati tudi tega in če bo potrebno, tudi soočiti s preiskovancem in nato vse zbrano predstaviti nadrejenemu sodišču." Ta veleumni sklep so utegnili zapisati po tolikem času in ob vseh že znanih dejstvih, ki jih je Luka priznal!

Kljub opominu nadrejenega sodišča v Celovcu pa v Kranju niso nič kaj pohiteli z nadaljevanjem zaslišanja, saj so naslednje vprašanje Vajžlu zastavili šele čez pol leta, 29. decembra! V zapisniku je prejšnjemu vprašanju pod številko enajst enostavno sledilo vprašanje številka dvanajst, tako da je bilo torej to samo nadaljevanje zaslišanja, ne pa novo zaslišanje. Tokrat so mu uspeli zastaviti osem vprašanj, od katerih jih je "na novo" zanimalo pravzaprav samo, ali je Vrtarjev Joža vedel, da so bile kože, ki jih je kupoval od Vajžla, ukradene, na kar je Vajžl odgovoril, da je možno, da je Joža to vedel, saj naj bi mu naročil, da mu kože lahko še večkrat prinese.

Nadaljevanje zaslišanja, z zaporednim vprašanjem št. 20, je bilo na vrsti 25. februarja 1804! Tokrat so nadaljevali in zaključili z nakovalom. Povzetek zaslišanja so poslali v Celovec, seveda ne takoj, saj v pismu, ki ga je celovsko sodišče poslalo v Kranj devetega aprila pravijo, da so kranjsko pošto prejeli sedmega aprila. V pismu so iz Celovca naročali mestnemu in deželnemu sodišču, da naj krvni sodnik v kriminalnih zadevah, Karl Krobath, obsodi hudodelca Pesjaka, zaprtega zaradi kraje.

Vendar pa je bilo Vajžlu zapora že dovolj in ni čakal na obsodbo. Desetega junija zjutraj je raje pobegnil. Da še ni bil obsojen, je sklepati iz prijave kranjskega sodišča ljubljanski kresiji o pobegu, kjer je v konceptu dopisa še posebej vstavljeno, da je pobegnil Pesjak, ki da je "osumljen" kraje. V tej prijavi kresiji so tudi zapisali, da

¹⁰ Ignacij Škarja (1760-1836), lastnik dvorca Prevole 1801-1824, sindik in justiciar 1800-1811, mirovni sodnik kantona Kranj v letih 1811-1814, sodnik pri okr. gosposki Kieselstein v letih 1815-1816, v: Josip Žontar, *Zgodovina mesta Kranja, Kranj 1982, str. 294.*

so iz zaslišanja sodnega sluge ugotovili, da je način pobega zahteval veliko časa, da je bil zamuden in da ga je pripisati izključno nepazljivosti sodnega sluge, zato so moža obsodili na osem dni zavora ob kruhu in vodi.

Ta prijava nosi datum 16. junij 1804, prav tako kot obvestilo o pobegu celovškemu sodišču, v katerem so zapisali, da naznanjajo, da je Pesjak vklejen pobegnil iz zavora. Prostor, kjer bi moral biti napisan datum pobega, je prazen, napisali pa so uro - med šesto in sedmo zjutraj, ravno takrat, ko je bil sodni sluga pri maši. Datuma verjetno raje zato niso napisali, ker so o pobegu poročali šele čez šest dni, prej so seveda še upali, da bodo pobeglega prijeli in bi se tako izognili neljubemu poročanju o pobegu.

Seveda so o pobegu obvestili tudi policijo in dodali Vajžlev osebni opis: pobegnil je z okovjem na rokah in na nogah, star je 47 let, poročen, katolik, srednje postave, kostanjevorjavih, kratkopristriženih las, okroglega in rjavega obraza, sivih oči, debelega vratu. Nosil naj bi velik okrogel klobuk, rjav jopič, črne usnjene hlače, modre volnene nogavice in čevlje. Govoril je nemško in kranjsko.

Notranjeavstrijsko apelacijsko sodišče v Celovcu je počakalo na izid preiskave, ki jo je uvedel ljubljanski okrožni urad in 24. julija naslovilo eno pismo na sindika Škarjo osebno, drugo pa na deželno sodišče v Kranju.

V pismu sindiku Škarji ugotavljajo, da je ljubljanski okrožni urad uvedel preiskavo glede pobega na kranjskem sodišču. Zaslišali so sodnega slugo in na sedmo vprašanje, s čigavim dovoljenjem je spustil k zaporniku njegovo ženo in to še celo za celo noč, je sluga odgovoril, da z dovoljenjem sindika Škarje. Sodišče je zato pozvalo Škarjo, da predloži svoj zagovor glede odgovora sodnega sluge v roku osmih dni pod zagroženo denarno kaznijo.

V pismu, naslovljenem na kranjsko sodišče, pa glede na preiskavo ljubljanskega okrožnega urada o pobegu Pesjaka naročajo, da sodnega slugo Sebastijana Veitla najresneje opomnijo na njegove dolžnosti glede čuvanja zaporov in mu zagrozijo s hudo kaznijo in takojšnjim odpustom iz službe, če bi se kaj takšnega še kdaj primerilo.

Nadalje bi moralo pazniško osebje poskrbeti, da ob odsotnosti sluge ali njih samih dobijo sposobno zamenjavo, skratka, da zavori ne smejo biti nikdar brez paznika. Da mora Kranjsko sodišče tudi plačati stroške, ki jih je imela ljubljanska kresija s preiskavo, to je 13 gld 34 kr, in sicer v treh dneh (kranjsko sodišče je te stroške poravnalo šele 10. avgusta). Poleg tega je celovško

sodišče iz poročila ljubljanske kresije izvedelo za žalostno stanje kranjskih zaporov. Zato naj v štirih tednih na ljubljansko kresijo predložijo načrt za novo ječo oz. zapore, ali pa načrt za izboljšanje sedanjih prostorov, tako da ne bodo več mogoči pobegi. Predložijo naj tudi predračun in nato čakajo na nadaljnje ukrepanje, kaj bo moč narediti (verjetno zaradi denarja - op. pis.).

Kranjski sindik Škarja je tokrat, ko je bila v nemilosti njegova oseba, malo bolj pohitel in 7. avgusta spisal svoj zagovor glede "sedmega vprašanja in odgovora sodnega sluge".

V zagovoru je najprej zapisal, da je Luka Pesjak mož nenavadno hudega apetita in da ga v zaporu odmerjena hrana nikdar ni mogla nasititi, vedno se je pritoževal nad lakoto in hotel več in boljše hrane. Ker mu niso mogli ustreči, je nekega dne sodni sluga prišel na misel in vprašal sindika, ali bi dovolili, da Luku kar njegova žena nosi (dodatno) hrano.

Vsiljive prošnje jetnika in njegovo sicer vzorno obnašanje v zaporu, naj bi končno pripravile sindika do tega, da je privolil v obisk žene, če bo Luku prinesla kaj hrane. Poleg tega je najstrože zabičal slugi, da žena nikakor ne sme sama k zaporniku, vendar pa se sluga ni držal predpisov oz. danih navodil in naj bi pustil ženo čez noč pri jetniku. Za to dejanje ni moč kriviti podpisane (sindika), ker je čista laž, da je pustil sluga ženo pri zaporniku čez noč z njegovim dovoljenjem.

Škarja je na koncu svojega opravičila sklenil, da je krivda samo na strani sluge, ki da se ni držal službenih navodil in je ravnal samovoljno.

Ali so Vajžla prijeli ali ne, tega iz razpoložljivih dokumentov ne izvemo, ampak zadevo nekako zaključuje pismo celovškega sodišča z dne 18. avgusta sindiku Škarji, v katerem ga obveščajo, da njegov zagovor "jemljejo na znanje", v prihodnje pa da je potrebna najstrožja previdnost, tudi prinašanje hrane jetnikom je treba natančno nadzorovati.

Tretja zgodba

Luka iz zadnje zgodbe¹¹ je bil Luka Pavlin iz Radomelj, 29 let star samski brezposelni dninar brez premoženja. Starši so mu že pred leti umrli in leta 1822 je imel samo "enega edinega brata pri življenju" - kot je izjavil na zaslišanju, Gašperja, ki je bil poddesetnik pri pehotnem polku Marquis Lussignan.

¹¹ ZAL, fond: Mesto Ljubljana, predsedstvena registratura (LJU-490), a. e. 254 (f 405-421).

Pavlina so zasliševali 18. 9. 1822, najprej na policijski direkciji v Ljubljani. Na vprašanje, ali je bil že kdaj v preiskavi ali kaznovan, se je lahko pohvalil, da je bil na ljubljanskem magistratu zaradi kraje že trikrat, deloma v zaporu deloma tepen s palico. Četrtrič, zadnjič pred tem zaslišanjem, pa ga je sodišče zaradi štirih ukradenih ovratnih rut v vrednosti desetih goldinarjev obsodilo na šestmesečno ječo v ljubljanski kaznilnici. Kazen je prestal 22. 7. 1822 in takoj so ga odgnali v Radomlje, kjer naj bi bil pod nadzorom župana. Vendar pa ni dolgo zdržal doma, ampak jo je brez dovoljenja okrajne gosposke in vednosti župana pobrisal v Ljubljano, kjer so ga ponovno prijeli in povprašali, ali mu je poznan vzrok njegove tokratne aretacije. Luka pri odgovoru ni bil povsem prepričan in je odgovoril, da "se mu zdi", da zaradi tega, ker je upravniku kaznilnice ukradel nekaj kosov železja!

Seveda je Šimona Kremnizerja, c. kr. policijskega višjega in zasliševalnega komisarja, podrobneje zanimalo, kaj je bilo s tem "železjem" in Luka je pojasnil, da je med njegovim šestmesečnim zaporom v kaznilnici delal na vrtu upravnika, če je vreme to dopuščalo. Tako je bil opazil, da omenjeno železje, t. j. orodje, po vsaki uporabi spravljajo pod deske, zložene pred steklenjakom, in utrnila se mu je misel, da bi, tako brez službe in premoženja, omenjeno železno orodje ukradel. V manj kot mesecu dni po prestani kazni se je torej vrnil na svoje bivše prisilno delovišče in ob osmih zvečer na upravnikovem vrtu sunil dva železna droga, en železen kij (tolkač), cepin in nazadnje še pol izgorete, prežgane železne rešetke od peči. To je vse skupaj tehtalo 40 funtov (22,4 kg). Kraja je potekala v dogovoru s Sebastijanom Gvajcem, vojakom na dopustu, ki je robo takoj za vrtnim zidom za dva goldinarja prodal nekemu ključavničarju, čigar imena Pavlin ni vedel. Ko je upravnik za to izvedel, je ukazal Pavlina prijeti (Pavlin je kradel v četrtek, prijeli so ga v soboto) in ga za tri dni zapreti v vojaški stražarnici na gradu, od koder so ga nato izpustili, še prej pa so mu naložili pet udarcev s palico. Vojaka na dopustu, Gvajca, so tudi privedli, ga pridržali, dokler ni izročil dveh goldinarjev, prejetih za ukradeno blago in ga izpustili, ko je ključavničar ukradeno železje vrnil.

S to Lukovo izpovedjo je bilo zaslišanje za policijo zaključeno. Sledilo je še običajno vprašanje, ali ima kaj dodati in ali so njegove izjave resnične, nato so mu prebrali zapisnik v njegovem materinem jeziku in ko se je lastnoročno podkrižal, so ga odvedli nazaj v zapor.

Pravzaprav povsem nedolžna kraja pa je zaradi neposrednih posledic, to je zaradi tridnevnega zopora v stražarnici kaznilnice in petih udarcev s palico, vzbudila pri višjih oblasteh nenavadno veliko pozornost. Pavlina namreč niso uradno prijeli in njegovo pridržanje v stražarnici ni bilo prijavljeno v kaznilniški direkciji, tudi kaznovanje s palico ni bilo posledica sodbe.

Vsa zadeva se je zapletla s tem, da so Pavlina prijeli policaji potem, ko ga je dal upravnik kaznilnice izpustiti po samovoljnem tridnevnem priporu. Policaji so ga najbrž res prijeli zaradi pohajkovanja, saj niso vedeli, da je kradel pri upravniku Konradu, kar pa jim je povedal na zaslišanju. Policija je to takoj sporočila naprej in ljubljanski kresiji je bila že naslednji dan po zaslišanju (19. 9.) z gubernijskim ukazom naročena preiskava glede samolastnega kaznovanja pri tatvini zasačenega Luka Pavlina s strani upravnika kaznilnice, Franca Konrada. Kresija je zaslišanje Konrada opravila 24. 9. in naslednji dan sporočila ljubljanskemu županu Hradezkyu, da je upravnik Konrad zanikal, da bi Pavlinu ob njegovi izpustitvi ukazal naložiti pet udarcev s palico. Zagovoru upravnika je šlo verjeti in zato so županu naložili, da na magistratu zaprtega Pavlina še sam zasliši glede te zadeve.

Na magistratu so Pavlina ponovno zaslišali 27. 9. 1822. Najprej so mu prebrali zapisnik, ki ga je z njim napravila policija 18. 9. in ga vprašali, ali ostaja pri svojih izjavah. Luka je zagotovil, da je govoril samo resnico. Sedaj je seveda preiskovalce zanimalo, kje in kdo ga je kaznoval s petimi udarci s palico in na kakšen način. Luka je povedal, da je udarce prejel dan pred izpustitvijo v stražarnici na gradu od desetarja stražarske posadke, in sicer tako, da je sedel na pograd v stražarnici, desetar pa mu jih je naložil pet s palico po hrbtu.

Na vprašanje o vzroku za tako kaznovanje je Luka odgovoril, da ne ve zagotovo, zakaj jih je dobil s palico. Menil je, da ga je desetar namahal iz jeze, ker je bil tako zelo ušiv in da se je zaradi njegove ušivosti vse stražarsko moštvo jezilo nanj, da so ga zaradi tega zmerjali ter odrivali.

Nato so Luka opomnili, da je v svoji izjavi na policiji dejal, da ga je upravnik kaznilnice izpustil, potem ko je poprej prejel pet udarcev s palico. Ta izjava je dopuščala domnevo, da je kaznovanje ukazal upravnik kaznilnice. Luka naj torej razjasni, ali je bilo to res ali ne.

Luka je odgovoril, da je v svoji izjavi na policiji pozabil dostaviti, da so bili stražarji zelo jezni nanj zaradi njegove obilne ušivosti in da je domneval, da je tudi udarce s palico dobil zaradi jeze

desetarja in da gospod upravnik ni bil pri tem nič kriv tudi zato, ker je udarce prejel sedeč po hrbtu in ne (leže) po zadnjici (torej ni bil kaznovan po pravilih - op. pis.). Pripomnil je tudi, da gospoda upravnika ni slišal govoriti o batinanju.

Zapisnik na magistratu so s tem zaključili in ga poslali na kresijo, od koder so jih 11. 11. 1822 obvestili, da je kazensko sodišče po tem zaslišanju Pavlina ugotovilo, da Konrad ni kriv javnega nasilja in da ga zato ni zaslišalo. Kazenska preiskava torej ni bila uvedena, vendar pa da je gubernij zaradi težkega policijskega prekrška proti dolžnostim v javnem uradu ukazal uradno preiskavo. Zato kresija predaja zadevo magistratu, ki naj o rezultatih poroča nazaj kresiji. Prav tako naj magistrat Pavlina takoj vrne "njegovemu" okrajnemu uradu¹², ki so ga tudi opomnili zaradi slabega nadzora Pavlina.

Vendar pa magistrat kresiji ni poročal o nobenih rezultatih, tako da je kresija 31. 5. 1823 opomnila župana Hradezkya, da so že pred sedmimi meseci naročili magistratu, da naj uradno ukrepa proti Konradu zaradi prekrška zoper uradne dolžnosti, na kresiji pa še vedno niso dobili poročila o ukrepih. Zato naj magistrat najkasneje v treh dneh pošlje rezultate preiskave in obenem opraviči tako dolgo zamudo.

Minil pa je še dober mesec, da so z magistrata poročali kresiji (5. 7. 1823), da so tako ali tako že pred ukazom kresije z dne 11. 11. 1822 ugotovili, da sum samolastnega kaznovanja ni upravičen, da tako ni bilo preiskave in da seveda tudi ukrepov ne more biti. Luka Pavlin je namreč priznal krajo pri upravniku kaznilnice Konradu, ki ga je v tej stvari treba šteti kot zasebnika. To, da je tudi upravnik kaznilnice, je bilo v tem primeru zgolj slučajnost. Konrad je tudi zanikal, da bi Pavlina kaznovali s palico po njegovem ukazu, pa tudi Pavlin sam je v zaslišanju dejal, da Konrad ni bil kriv za tepež. Glede drugega dela ukaza pa so Pavlina tako ali tako takoj odgnali domov.

Epilog zgodbe, o kateri bi lahko rekli, da je pravna država nastopala kot varuh pravic potepuha proti samovolji visokega uradnika, je naznanila kresija magistratu 26. 8. 1823. V dopisu ugotavljajo, da se ukrepanje upravnika Konrada proti L. Pavlinu ne more razumeti in obravnavati po členu 86 II. dela kazenskega zakonika kot težak policijski prekršek. Po drugi strani pa je bilo tridnevno pridržanje Pavlina v stražarnici kaznilnice, ne da bi bila njegova navzočnost prijavljena v kaznilniški direkciji, težak disciplinski prestop. Zato da "se je kaznilniški upravi z vi-

sokega deželnega poglavarstva ukazalo", da Konrada strogo ukori z grožnjo najstrožjih ukrepov, če bi se kaj podobnega ponovilo.

Sklepna misel

Pri koncu smo. Od prve zgodbe proletarca iz leta 1776, ki je bil strokovnjak za žabji lov, pletenje nogavic in izdelovanje muhalnikov do zadnje, ušivega "železninarja", iz leta 1823, je minilo slabih 47 let. Vse tri zgodbe pa so potekale po nekakšnem redu. Prvega in zadnjega Luka je najprej prijel oblast (mitničar, policaj), drugega pa kar oškodovanci sami. Sledila je predaja naslednji stopnji oblasti, v prvih dveh krajevni gosposki, v zadnji magistratu. Od gosposke je pot vodila na deželno sodišče, ki je zapisnik sumarnega zaslišanja poslalo nadrejenemu sodišču v Gradec oz. v Celovec. Ko je slednje presodilo, da gre za kazenske zadeve, je deželnemu sodišču naročilo, naj nadaljuje s kazenskim postopkom. V zadnjem primeru so sicer ušivega berača nagнали domov, vendar je šlo pravzaprav za preiskovanje krivde upravnika kaznilnice, zato je magistrat predal zadevo naprej kresiji. Za ta zadnji primer je bilo ugotovljeno, da ni kazenske narave in je vse ostalo v mejah upravnega postopka, ukora, vendar pa je prav tako kot prva dva doživel drugoinstančno presojo. Da se je pravni red začel uveljavljati oz. da se je že uveljavil, torej drži. Prav tako drži, da je bil vzpostavljen določen nadzor nad samovoljo gosposk, ki so morale predajati kazniva dejanja v presojo deželnim sodiščem, kot tudi nad delovanjem slednjih (opombe višjega sodišča iz Celovca glede dolgotrajnosti zasliševanja). Podobno bi lahko rekli tudi za nadzor izvršne oblasti v zadnji zgodbi.

Dolgotrajnost postopkov pa je že drugo področje, zadevajoče uradništvo, ki je že začelo izgubljati svoj začetni pozitivni značaj in dobivati poteze spake, ki jo danes zmerjamo z birokracijo.

Zusammenfassung

Drei Ganoven

Drei Geschichten von Leuten, die Diebstähle begangen und dabei gefaßt wurden, sowie über die Prozesse und die Rechtsordnung

Mit Hilfe von polizeilichen und gerichtlichen Verhörprotokollen wird uns manch eine Lebensgeschichte oder zumindest Teile davon überliefert. Diesmal liegen die Verhöre von drei Armen vor uns, die hie und da arbeiteten, bettelten, aber

¹² Gospostvo Krumperk.

auch stahlen. Die Protokolle entstanden in den Jahren 1776, 1803 und 1822, also unter der Herrschaft Maria Theresias, Franz I. und Franz II. Unter anderem ist dies die Zeit des „rechtlichen Absolutismus“ von der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts bis zur Revolution 1848. Kennzeichnend für diese Periode ist, daß die zentrale Gewalt des Monarchen die Trägerin der rechtlichen Entwicklung wird (Beschränkung der Feudalherren, Übertragung der Zuständigkeiten). Es war der Beginn der modernen Gesetzgebung, verbunden mit einer Vereinheitlichung der Gesetze und der Abschaffung von lokalen und historischen Traditionen.

Dies ist kurz gesagt der rechtliche Rahmen unserer Geschichten. Außerdem verbindet die drei Beispiele, daß sie über Menschen berichten, die sich so tief am untersten Rand der damaligen Gesellschaft befanden, daß sie mit dem Gesetz in Konflikt gerieten und daher ein Teil ihres Schicksals in Niederschriften erhalten blieb.

Aus dem ersten Verhör erfahren wir, daß Mittellose ohne unbewegliche Güter recht häufig von Ort zu Ort zogen, und daß Betteln und Stehlen einander nicht ausschlossen. Das Protokoll ist auch wegen einer Liste und einer kurzen Beschreibung der Oberkrainer Bettler interessant, wobei neben den offiziellen Namen auch die Spitznamen erhalten sind.

Das zweite Protokoll berichtet von einem Nagelschmied aus Trbiž, der sich nach seiner Entlassung den Lebensunterhalt mit Diebstählen verdiente. Wir erfahren auch, daß besagter Schmied von großem Durst geplagt wurde, so daß höchstwahrscheinlich Trunksucht der Grund seiner Entlassung war. Die Personen, mit denen er den Umgang pflegte, hatten nicht die besten Arbeitsgewohnheiten. Manchmal fanden sich auch „Ehrenmänner“, die bereit waren, Waren zu verdächtig niedrigen Preisen zu kaufen, wobei ihnen egal war, wie die Ware zum Verkäufer gelangt war. Ein Zeichen für die Durchsetzung der Rechtsordnung war das Interesse des innerösterreichischen Appellationsgerichtes in Klagenfurt an der Gleichgültigkeit und Langsamkeit des Gerichts in Krain, dem der eingesperrte Schmied schließlich sogar entflohen war.

Ebenso zeigt sich die Rechtsordnung und das - zumindest in einigen Fällen vorhandene - Interesse der höheren Staatsgewalt am Schutz der Staatsbürger vor der Willkür der Beamten auch in der dritten Geschichte. Sie handelt von einem

lumpigen Habenicht, den der Verwalter der Laibacher Strafanstalt wegen eines kleinen Diebstahls ohne Anzeige einsperren ließ, weshalb er von den übergeordneten Behörden gerügt wurde.

Von der ersten Geschichte über einen Proletarier, der Fachmann für Froschfang, Sockenstricken und die Herstellung von Fliegenfängern war, die im Jahr 1776 spielte, bis zur dritten Geschichte über einen lausigen Dieb aus dem Jahre 1823 vergingen knapp 47 Jahre. Dabei verliefen alle drei Geschichten nach einem bestimmten Muster. Der erste und der dritte Dieb wurden von den Behörden (Zöllner, Polizisten) gefangen, der zweite sogar von den Geschädigten selbst. Es folgte die Übergabe an die nächsthöhere Instanz, nämlich in den beiden ersten Fällen an die Ortsobrigkeit, im letzten Fall an das Magistrat. Dann führte der Weg zum Landesgericht, welches das Protokoll des summarischen Verhörs dem übergeordneten Gericht in Graz bzw. Klagenfurt übermittelte. Als dieses entschied, daß es sich um Strafsachen handelte, wies es das Landesgericht an, das Strafverfahren fortzusetzen. Im dritten Beispiel wurde der armselige Bettler zwar nach Hause geschickt, es ging aber im Grunde um die Untersuchung der Schuld des Verwalters der Strafanstalt, weshalb das Magistrat die Angelegenheit an das Kreisamt übergab. Dabei wurde festgestellt, daß es sich um keine Straftat handelte, daher blieb alles im Rahmen eines Verwaltungsverfahrens und endete mit einem Verweis. Doch kam es auch in diesem Fall - wie in den ersten beiden Fällen - zu einer Prüfung durch die nächsthöhere Instanz. Die Behauptung, daß sich die Rechtsordnung durchzusetzen begann bzw. sich schon durchgesetzt hatte, erweist sich also als richtig. Es trifft auch zu, daß in gewissem Umfang eine Kontrolle der Willkür der Behörden bestand, die die Straftaten dem Landesgericht zur Prüfung übergeben mußten. Außerdem wurde auch die Tätigkeit der Landesgerichte kontrolliert (siehe die Kritik des höheren Gerichts in Klagenfurt an der langen Dauer des Verhörs). Ähnliches kann man für die Kontrolle der Exekutive in unserem letzten Beispiel feststellen.

Die lange Dauer der Verfahren ist allerdings eine andere Sache. Sie betraf die Beamtenschaft, die ihren anfänglichen positiven Charakter zu verlieren begann und die ersten Züge der heute vielgeschmähten „Bürokratie“ zeigte.